

NĚKTERÉ VOJENSKÉ ASPEKTY APLIKACE MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA V PROSTŘEDÍ SOUČASNÝCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ

OTAKAR FOLTÝN

Právo ozbrojeného konfliktu, v jehož vývoji Ženevské konvence nepochybně představují zásadní milník, odráží stejně jako každá právní norma realitu doby svého vzniku. Ambicí tohoto příspěvku nemůže být detailní návrh řešení jednotlivých problémů. Pokusím se však vymezit dvě aktuální oblasti související s aplikací práva ozbrojeného konfliktu.

Pro správné pochopení fungování práva ozbrojeného konfliktu je důležitá nejen znalost příslušných mezinárodních smluv ale i pochopení vojenských aspektů, které ovlivňují jak vznik tak následně i samotnou aplikaci jednotlivých norem.

Obsah převážné části dnešního práva ozbrojeného konfliktu vznikl v období, kdy převládal symetrický způsob vedení boje, přičemž současné konflikty jsou diametrálně odlišné. K ilustraci této problematiky je velmi dobře použitelná Lindova typologie čtyř generací moderního válečnictví,^{1,2,3} která odráží historické, politické i vojenské pozadí jednotlivých etap moderního válečnictví.

Pro 1. generaci válek byla typická dominance státních armád ovládaných pevných řádem spolu s pozdějším zrodem masových „občanských“ armád, ke kterému došlo během francouzské revoluce.⁴ K faktoru masovosti přidala v poslední třetině 19. století 2. generace moderních válek další markant, kterým byl obrovský nárůst palebné síly pěchoty a především dělostřelectva. Připomínám, že právě v tomto období byly pokládány základy moderního mezinárodního práva ozbrojeného konfliktu,⁵ vznikl Mezinárodní výbor Červeného kříže a těsně před 1. světovou válkou, která byla typickým konfliktem 2. generace, byly přijaty Haagské úmluvy (1899, 1907).

Následující 3. generace válek charakterizovalo propojení činnosti tankových jednotek, motorizované pěchoty, dělostřelectva a letectva komunikačními prostředky na úrovni, která umožnila hluboké průniky do území protivníka (tzv. blitzkrieg). Prímým

¹ Lind, W. S., Nightengale, K., Schmidt, J. F., Sutton, J. W., Wilson, G. I. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, October 1989, str. 22–26.

² Lind, W. S. Understanding Fourth Generation of War. *Military Review*, Sept–Oct 2004.

³ Pozn.: tato typologie se týká moderních konfliktů, nezahrnuje „předmoderní“ formy válečnictví (prehistorické, starověké, středověké), v zájmu přehlednosti je předmětná typologie pro účel tohoto článku zjednodušena.

⁴ Výnos Národního konventu Francouzské republiky o Levée en masse z 23. srpna 1893.

⁵ Např. Lieberův kodex, Ženevská úmluva z roku 1864, Petrohradská deklarace atd.

důsledkem této taktiky bylo mimo jiné zásadní zvětšení prostoru bojiště a logicky zařazení do té doby nepředstavitelného počtu civilistů. Právě v kontextu s druhou světovou válkou, která je hlavním konfliktem 3. generace dochází v roce 1949 k přijetí Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů.

Jak už jsem naznačil v úvodu, základní problém aplikace práva ozbrojeného konfliktu v současnosti spočívá v tom, že všechny výše zmíněné generace moderních válek společně patří do kategorie symetrických⁶ konfliktů. V takovém konfliktu proti sobě stojí armády disponující srovnatelnými vojenskými a ekonomickými kapacitami a používající stejné metody vedení boje. Právě v prostředí státních ozbrojených složek je organizovanost armád, disciplína a vysoká úroveň výcviku příslušníků bojujících stran relativně efektivním nástrojem, jak omezit negativní následky bojové činnosti vedené nad rámec vojenské nezbytnosti.

Naopak pro konflikty označované Lindtem jako války 4. generace je typická asymetrická válka – guerrilla, ke které se strany zpravidla uchylují ve střetu na první pohled výrazně slabšího s výrazně silnějším. Ve skutečnosti byl sice guerillový způsob válečnictví historicky daleko častější způsob vedení boje než symetrická střetnutí, z pohledu moderního válečnictví se však jedná o poměrně zásadní převrat.

Dle definice Šedivého: „Guerrilla odmítá přistoupit na způsob boje, k němuž je vyvíčen protivník, a naopak se mu snaží vnutit svůj způsob boje a pro sebe výhodný rytmus konfliktu. Řídí se přitom zásadou, že guerrilla vítězí, když neprohrává, zatímco pravidelná armáda prohrává, když nevíteží. [...] Protivník je udoláván nejen fyzicky, ale především psychicky, a to prostřednictvím drobných a pokud možno překvapivých útoků ze zálohy (Mao Ce-tungova koncepce ‚pětiminutové bitvy‘) a na pečlivě vybrané cíle (infrastrukturní uzly, atentáty na významné činitele atp.). Guerrilla využívá podpory domácího venkovského obyvatelstva, které má být pro partyzána tím, čím je pro rybu moře (Mao Ce-tung).“⁷ Guerrilové válečnictví tedy skutečně principiálně není ničím novým, problémem je, že se k němu jako k hlavní formě válečného úsilí v posledních padesáti letech stále častěji přiklánějí nejen nestátní subjekty (např. povstalci) ale i jednotlivé státy.

Z uvedeného je zřejmé, že pro guerillový typ střetu je přesnější označení konflikt (nikoli válka) 4. generace, protože v mezinárodněprávním smyslu se zpravidla nejedná o válku mezi státy, ale o vnitřní ozbrojených konflikt.

V souvislosti s faktem, že drtivá většina současných konfliktů má asymetrický charakter, snadno dojdeme k částečně zjednodušujícímu závěru, že se jich většina odehrává v situacích, které jsou právem ozbrojeného konfliktu regulovány jen velmi obecně. Přitom ochrana civilních obětí v prostředí asymetrického konfliktu je vzhledem ke zpravidla nízké disciplíně bojujících přinejmenším stejně důležitá jako v klasické (symetrické) válce. Trend poměru civilních obětí vůči ztrátám ozbrojených subjektů se dlouhodobě zvyšuje. Od 1. světové války došlo prakticky k převrácení poměru civil-

⁶ Pojmy symetrický a asymetrický konflikt jsou zjednodušující a principiálně nepřesné, přesto jsou v odborné literatuře standardně využívány, přičemž je jim dáвана přednost před přesnějšími ale složitějšími pojmy.

⁷ Šedivý, J. Válka: Rámec pro analýzu. In *Stát, prostor, politika – vybrané kapitoly z politické geografie*. KSGRR Pff UK, Praha, 2000.

ních a vojenských obětí, a počet usmrcených nebo raněných civilistů až desetinásobně převyšuje ztráty ozbrojených aktérů. Studie zveřejněná loni v *British Medical Journal* navíc ukazuje, že skutečný počet obětí ozbrojených (zpravidla asymetrických) konfliktů v druhé polovině dvacátého století byl s vysokou pravděpodobností téměř dvojnásobný oproti dosud udávaným relevantním údajům.⁸

Bojovníci guerrilly v prostředí asymetrického konfliktu navíc většinou dokáží s civilními ztrátami mediálně velmi dobře „pracovat“ a mnohdy je jejich způsobení přímo součástí jejich plánu. Například v Afghánistánu v současnosti povstalci zcela běžně užívají osvědčenou taktiku zahajování boje v hustě zalidněné oblasti právě s vědomím, že koaliční jednotky disponují zdrcující převahou palebné síly (na straně povstalců je zase zpravidla moment překvapení a výhoda volby místa střetnutí). Pohyb povstalců mezi civilisty tak buď připraví koalici o její výhodu palebné přesily, protože koaliční jednotky buď rezignují na použití těžké výzbroje, nebo pokud se koaliční jednotky nenechají tímto způsobem omezit, riskují způsobení kolaterálních škod a prohru v bitvě o „hearts and minds“. Konkrétně v Afghánistánu tak dle údajů OSN sice sami povstalci vlastními akcemi přímo způsobí více než dvě třetiny ztrát civilního obyvatelstva, ale 23 procent civilních obětí je připisováno západním a zejména afghánským provládním silám (ANSF). I když je skutečný počet civilních obětí způsobených silami ISAF, Enduring Freedom a Afghánských bezpečnostních složek pravděpodobně nižší a většinou na vrub afghánských provládních sil, představují tyto kolaterální škody pro povstalce účinné „střelivo“ v mediální válce, jak přímo v Afghánistánu, tak především ve státech vysílajících své vojenské kontingenty do mise ISAF.

Hlavním důvodem pro dodnes přetrvávající absenci detailnější úpravy vnitřních ozbrojených konfliktů je ale samozřejmě chybějící vůle jednotlivých států, které pochopitelně nemají zájem na regulaci způsobů řešení svých vnitřních problémů. Mezinárodní právo tak dnes převážně upravuje činnost v prostředí symetrických konfliktů, přičemž na vnitřní ozbrojené konflikty se aplikuje společný čl. 3 Ženevských úmluv z roku 1949 a II. Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám týkající se konfliktů nemajících mezinárodní charakter. Na rozdíl od samotných Ženevských úmluv z roku 1949, které platí fakticky univerzálně, například na území Afghánistánu k II. Dodatkovému protokolu nepřistoupili klíčoví hráči, tj. USA a Islámská republika Afghánistán. Koaliční vojska (včetně USA) však alespoň na základě „pravidel nasazení“ a na základě nezbytnosti aplikovat obyčejové právo souhlasí s aplikací přinejmenším základních principů mezinárodního práva ozbrojeného konfliktu i při vedení bojové činnosti během vnitřního konfliktu v Afghánistánu.

S pohledem do budoucna je však třeba konstatovat, že možná ještě větší vliv na způsob vedení bojové činnosti než příklon k asymetrickému způsobu boje budou mít technologické změny. Převratem ve způsobu vedení ozbrojených konfliktů je v historii válečnictví tradičně vynález nové technologie. Nástup současných nejmodernějších technologií však nepochybně bude znamenat naprostou revoluci.

⁸ Obermeyer, Z., Murray, Ch. J. L., Gakidou, E. Fifty years of violent war deaths from Vietnam to Bosnia: analysis of data from the world health survey programme. *British Medical Journal*, 19 June 2008.

Velká část z tzv. zbraní budoucnosti je používána již v současné době i v prostředí asymetrických konfliktů. Dálkově ovládaná kulometná hnízda, vozidla a bezpilotní letouny jsou zcela běžně používány na Blízkém východě, v Afghánistánu i Iráku. První takové systémy byly sice použity už za druhé světové války, ale v současnosti představuje nový etický a především právní rozměr rapidně vzrůstající autonomie takových systémů. Odpovědnost za případné konkrétní porušení práva ozbrojeného konfliktu se posunuje od střelce nebo operátora zbraňového systému i k programátorovi softwaru, který pochopitelně v okamžiku použití zbraně, nejenže není na místě, ale zpravidla o samotné akci ani nebude vědět. Dokazování zavinění při případném porušení mezinárodního práva tak dostane zcela novou dimenzi.

Zcela běžným jevem je dnes používání „dronů“, tedy dálkově řízených bezpilotních letounů (tzv. UAV), přičemž v posledních letech bezprecedentně narůstá počet cílů zničených vyzbrojenými verzemi dronů. Naprosto zásadním způsobem budou konflikty změněny v momentě zahájení užívání laserových zbraňových systémů. Úspěšné testování hlavního systému této kategorie,⁹ proběhlo shodou okolností tento měsíc (listopad 2009) a ve velmi blízké době lze s jistotou očekávat zkušební operační nasazení.

Jiným problémem je nasazování neletálních zbraní, jejichž používání nemusí být zdaleka tak bezproblémové, jak by se mohlo zdát z jejich společného obecného pojmenování. Mikrovlnné systémy vyvolávající u zasažených osob intenzivní nesnesitelný pocit pálení a materiály s extrémní viskozitou lze alespoň přibližně srovnat se současnými prostředky na zvládnání davu. Užívání elektromagnetických pulzů nebo vojensky používané počítačové viry přinášejí riziko vzniku nových typu kolaterálních škod, které fakticky nedovedeme přesně předpovídat. Dalšími příklady překotného vojenského vývoje je vývoj nanotechnologií a zejména digitalizace bojiště a rychlý rozvoj systémů C4ISTAR,¹⁰ která bude znamenat zásadní snížení schopnosti člověka efektivně působit na bojišti bez elektronických přístrojů. Širší užívání uvedených vojenských technologií bude znamenat natolik zásadní změnu, že tím zřejmě dojde ke vzniku 5. generace moderního válečnictví. Důsledky, jaké bude mít tento vývoj v oblasti aplikace práva ozbrojeného konfliktu lze přinejmenším částečně předvidat.

Závěrem je nezbytné konstatovat, že výše uvedené dva okruhy vojských aspektů, které mají nebo v blízké budoucnosti budou mít zásadní vliv na aplikaci práva ozbrojeného konfliktu nejsou v žádném případě vyčerpávajícím výčtem potencionálních činitelů na budoucím bojišti. Na druhou stranu velmi dobře ilustrují, kde jsou limity a především rezervy platného práva ozbrojeného konfliktu. Na 10. ročníku kolokvia pořádaného v Brugách společně College of Europe a Mezinárodním výborem Červeného kříže bylo jasně konstatováno, že právo ozbrojeného konfliktu v současnosti z velké části nestačí k efektivní úpravě současné reality ozbrojených konfliktů. V řešení aktuálních problémů jako jsou „přeshraniční“ a „internacionalizované“ vnitřní ozbrojené konflikty stále neexistuje jednoznačný přístup. Je evidentní, že na akademické úrovni již nyní existuje široká diskuse prosazující přiblížení právní úpravy

⁹ High Energy Laser Technology Demonstrator firmy Boeing, k tomu více na www.spacewar.com, www.defencetalk.com, www.boeing.com.

¹⁰ Command, control, communications, computers, surveillance, target acquisition, and reconnaissance.

vnitřních konfliktů některým institutům z oblasti mezinárodních konfliktů. Jmenovitě se jedná o statut nepravidelných ozbrojených složek a zejména jejich jednotlivých příslušníků. Jedním z možných řešení je vznik nové kategorie určené pro pokrytí statutu příslušníků nepravidelných povstaleckých jednotek. Naopak v oblasti úpravy reagující na převratný rozvoj vojenských technologií k žádnému viditelnému posunu nedochází.

SOME MILITARY ASPECTS OF APPLICATION OF IHC DURING CONTEMPORARY ARMED CONFLICTS

Summary

For an understanding of the Law of Armed Conflict development is important a good knowledge about military aspects. The two current very important topics are irregular warfare and the revolution in military technologies. The guerrilla warfare, which is typical for the Fourth generation of modern warfare is based on completely different style of warfare compare to symmetric style of warfare. Another military aspect, creating new questions for LOAC application, are new technologies, especially autonomic weapon systems and digital battlefield. Generally we have to say, that LOAC react to slowly on development of tactics and military technologies.

Key words: Law of Armed Conflict, generations of modern warfare, asymmetric style of warfare, internal conflict, military technologies